

AFG'ONISTON - POKISTON MUNOSABATLARIDA XAVFSIZLIK DILEMMASI

Sultonboyev Asadbek Ulug'jon o'g'li

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17009371>

Annotatsiya. Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi munosabatlar uzoq yillardan beri murakkabdir. Bu holatning ildizi Afg'onistonning Dyurand chizig'ini ikki davlat o'rtasidagi rasmiy xalqaro chegara sifatida tan olmasligi va u orqali Pokiston hududlariga nisbatan hududiy da'volarida yotadi. Ushbu xavfsizlik dilemmasi vaqt o'tishi bilan o'zgarib, ikki davlat o'rtasidagi ikki tomonlama munosabatlar va mintaqaviy omillar ta'sirida turli ko'rinishlarga ega bo'ldi.

Siyosiy va xavfsizlik bilan bog'liq voqealar har ikki davlatning bir-birining ichki ishlariga aralashuvi bilan chambarchas bog'liq bo'lib keldi. Afg'onistonning "Pashtuniston" g'oyasini ilgari surishi, Hindiston bilan aloqalarni rivojlantirishi va Pokistondagi "Tehrik-i-Talibon Pokiston" (TTP) harakatini qo'llab-quvvatlashi o'zaro munosabatlarni og'irlashtirdi.

Pokiston esa Muhammad Dovudxonning ichki ishlariga aralashishga harakat qildi.

AQSHning Afg'onistonga bostirib kirishi davrida AQSH bilan hamkorlik qildi.

Ushbu maqola Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi uzoq yillik xavfsizlik dilemmasining rivojlanishi va u bilan bog'liq omillarni batafsil yoritib, ularning ikki davlat o'rtasidagi barqaror hamkorlik imkoniyatlarini qanday to'sib qo'yganini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: xavfsizlik dilemmasi, Afg'oniston-Pokiston munosabatlari, Dyurand chizig'i, Tolibon harkati, Pashtuniston harakati, Tehrik-i talibon Pokiston (TTP).

THE SECURITY DILEMMA IN AFGHANISTAN – PAKISTAN RELATIONS

Annotation. Relations between Afghanistan and Pakistan have been complex for many years. The main cause of this situation is that the Durand Line of Afghanistan is not recognized as the official international border between the two countries, leading to territorial disputes on Pakistan's borders. This security dilemma has evolved over time, affected by bilateral relations and regional issues between the two countries. Events related to politics and security have increasingly intertwined with each other's internal affairs. Afghanistan's pursuit of the "Pashtunistan" idea, its development of relations with India, and support for the Tehrik-i-Taliban Pakistan (TTP) have strained bilateral relations. On the other hand, Pakistan has interfered in Afghanistan's internal affairs by engaging with Muhammad Daoud Khan. During the period of the U.S. invasion of Afghanistan, Pakistan collaborated with the U.S. too.

This article elaborates on the development of the long-standing security dilemma between Afghanistan and Pakistan and analyses the issues related to it, highlighting how they have affected the stable partnership opportunities between the two countries.

Key words: security dilemma, Afghanistan-Pakistan relations, Durand Line, Taliban movement, Pashtunistan movement, Tehrik-i-Taliban Pakistan (TTP).

ДИЛЕМА БЕЗОПАСНОСТИ А АФГАНО – ПАКИСТАНСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация. Отношения между Афганистаном и Пакистаном уже много лет являются сложными. Корень этой ситуации заключается в непризнании Афганистаном линии Дюранда в качестве официальной международной границы между двумя государствами и, как следствие, в территориальных претензиях к пакистанским

территориям. Эта дилемма безопасности со временем менялась, принимая различные формы под влиянием двусторонних отношений и региональных факторов. Политические события и события в сфере безопасности были тесно связаны с вмешательством обеих стран во внутренние дела друг друга. Продвижение Афганистаном идеи «Пуштунистана», развитие связей с Индией и поддержка пакистанского движения «Техрик-и-Талибан Пакистан» (ТТП) усугубили взаимоотношения. Пакистан, в свою очередь, пытался вмешиваться во внутренние дела Мухаммеда Дауда Хана, а также сотрудничал с США во время вторжения США в Афганистан.

В данной статье подробно рассматривается эволюция многолетней дилеммы безопасности между Афганистаном и Пакистаном и связанные с ней факторы, анализируется, как они препятствуют возможностям стабильного сотрудничества между двумя странами.

Ключевые слова: дилемма безопасности, линия Дюранда, движение Талибан, движение Пуштунистан, Техрик-и-Талибан Пакистан (ТТП)

KIRISH

Tarix davomida Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi murakkab munosabatlar doimo ziddiyatlar va noaniqliklar bilan ajralib kelgan. Bu uzoq davom etayotgan qarama-qarshilikning markazida ikki davlat o'rtasida mavjud bo'lgan xavfsizlik dilemmasi turadi. Ushbu dилемма ikki tomonning umumiy chegarasiga nisbatan o'zaro kelishmovchiliklarga asoslanadi. Bu nizo markazida Afg'onistonning 2,611 ming kilometr uzunlikdagi **Dyurand chizig'ini** rasmiy chegara sifatida tan olmaganligi yotadi. Pokistonning Afg'oniston va Hindiston bilan hududiy mojarolari 1947 yildagi mustaqillikka borib taqaladi. Ayniqsa, Afg'onistonning Dyurand chizig'i va Pashtuniston bo'yicha Pokiston bilan kelishmovchiligi natijasida Kobul Pokistonning BMTga a'zo bo'lishiga qarshi ovoz bergan. Qo'shma Shtatlar bilan aloqalarni yaxshilash uchun Pokiston Sovet Ittifoqiga qarshi Afg'onistonda olib borilgan o'n yillik urushda muhim rol o'ynadi.

Chegara muammosi ayniqsa **2021-yilda** Tolibon jangarilari Pokiston armiyasi tomonidan qurilayotgan chegara to'siqlariga qarshi chiqqanida yanada kuchaydi. **Valker (2011)** o'zining muhim tadqiqotida ta'kidlaganidek, «Afg'oniston-Pokiston chegarasi dunyodagi eng xavfli chegara hududlaridan biridir. O'zaro ishonchsizlikning hukmronligi va uning natijasi bo'lgan xavfsizlik dilemmasi ikki davlat o'rtasidagi aloqalarda hukmron mavqega ega bo'lib, ularni asosan xavfsizlik muammolari bilan cheklab kelmoqda va doimiy ziddiyatlarga sabab bo'lmoqda. Ushbu tadqiqotning maqsadi — ushbu xavfsizlik muammosining vaqt o'tishi davomida qanday rivojlanganini va u ikki tomonlama aloqalarga qanday salbiy ta'sir ko'rsatganini tahlil qilishdir. Bu esa o'z navbatida foydali hamkorlik istiqbollarini yo'qqa chiqarib, beqarorlikni kuchaytirgan».¹

Dyurand chizig'ining kelib chiqishi **1893-yilga** borib taqaladi. O'sha yili Afg'oniston amiri **Abdurahmonxon** (1880–1901 yillarda hukmronlik qilgan) va Britaniya Hindistonining tashqi ishlar kotibi bo'lgan **Mortimer Dyurand** (1884–1894) o'rtasida shartnoma imzolangan.

¹ hilip Walker, 'The World's Most Dangerous Borders,' *Foreign Policy*, 24 June 2011, <https://foreignpolicy.com/2011/06/24/the-worlds-most-dangerous-borders/>

Bu kelishuv Afgʻoniston va keyinchalik Pokistonga aylangan hudud oʻrtasida chegara chizigʻini aniqlashni maqsad qilgan edi. Bu chiziq ikki tomonning vakillaridan iborat qoʻshma komissiya tomonidan belgilangan. 1947-yilda Hindistonni tark etayotgan Britaniyadan Afgʻoniston pashtun xalqiga oʻz mustaqil davlatini tuzish huquqini soʻragan, biroq Britaniya buni rad etdi. Bu voqeadan soʻng Afgʻonistonda Pashtuniston mustaqilligi tarafdorlari paydo boʻldi. Ular “Agar Britaniya Hindistoni Hindiston va Pokistonga boʻlinsa, unda pashtunlar uchun ham alohida davlat tuzilishi kerak”, degan fikrni ilgari surishgan. Bu fikrlar Afgʻonistonning Pokiston mustaqilligini tan olmasligiga va Dyurand chizigʻini xalqaro chegara sifatida inkor etishiga asos boʻldi.

Zeb (2013)ning fikricha, “Dyurand chizigʻi 1947-yilda, yaʼni Pokiston mustaqillikka erishganida, xalqaro chegara sifatida eʼtirof etilgan. Ammo Afgʻoniston bu daʼvoni qatʼiyan rad etdi va oʻz navbatida, Britaniya Hindistoni bilan oldingi chegaraviy muammolar hal boʻlgan deb hisoblaydi. Shunday qilib, Afgʻoniston hozirgi Balujiston va Hind daryosi atrofidagi pashtunlar yashaydigan hududlarni oʻz chegarasiga qoʻshmoqchi. Ahmadshoh Durrani davrida ushbu hududlarni oʻz nazoratida ushlab turgan. Shu sababli, Afgʻoniston hali ham Dyurand chizigʻini rasmiy chegara sifatida tan olmaydi”.²

Pokiston mustaqil davlatga aylangach, bir qator chegara buzilishlari, Pokiston qishloqlari va shaharlariga qilingan hujumlar, hamda Pokiston chegara postlariga qilingan hujumlar kuzatildi.

Xususan, **1949-yil oʻrtalarida** Pokiston harbiy samolyoti **Afgʻonistonning Mughulgay** qishlogʻini bombardimon qilgan.³ Ushbu hodisani oʻrganish uchun qoʻshma komissiya tuzilib, uni tasodif deb baholagan. Pokiston rasmiylari kompensatsiya taklif qilgan va muammo doʻstona hal etilgan. Biroq, oʻsha yilning **iyun oyida** Afgʻoniston qiroli **Zohirshoh** (1933–1973 yillarda hukmronlik qilgan) mamlakat parlamenti oldida chiqish qilib, Pokistonni keskin tanqid qilgan. Bu chiqish ortidan Afgʻoniston parlamenti Britaniya Hindistoni bilan tuzilgan barcha oldingi shartnomalarni bekor qilganini eʼlon qilib, **Dyurand chizigʻini rasmiy chegara sifatida qatʼiy rad etdi.**

NAZARIY ASOSLAR

Jon Herz “xavfsizlik dilemmasi” tushunchasini ilgari surgan va batafsil izohlagan.⁴ Bu tushuncha koʻpincha **anarxik ijtimoiy tuzum** mavjud boʻlgan muhitlarda, yaʼni tartibsiz, markazlashmagan xalqaro tizimlarda paydo boʻladi. Bu holat insoniyat tarixida turli darajada namoyon boʻlgan. **Xavfsizlik dilemmasi** — bu muayyan shaxslar, guruhlar yoki ularning rahbarlari oʻrtasida mavjud boʻlib, ular doimo bir-birlaridan hujum, zabt etish, yoʻq qilish kabi tahdidlar kutishadi.

² Zeb, R. (2013). Pakistan and Afghanistan, 2014 and beyond: Not friends, not yet enemies? *Journal of South Asian Development*, 8(2), 165-183.

³ Sultan M. Hali, 'Breaking the Myths of Pakistan Ruining Afghanistan,' *Pakistan Today*, 12 August 2016, <https://www.pakistantoday.com.pk/2016/08/12/breaking-the-myths-of-pakistan-ruining-afghanistan/#:~:text=In%20June%201949%2C%20while%20pursuing,Moghulga%20on%20the%20Waziristan%20border.>

⁴ John H. Herz, 'Idealist Internationalism and the Security Dilemma,' *World Politics*, Vol. 2, No. 2, 1950: pp. 157-180, accessed 19 February 2023, https://www.cambridge.org/core/product/identifier/S0043887100000253/type/journal_article; John H. Herz, 'The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems,' *International Relations*, Vol. 17, No. 4, 2003, pp. 411-416, accessed 19 February 2023, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047117803174001>

Bunday tahdidlarga qarshi o'zini himoya qilish maqsadida har bir tomon kuch yig'ishga, o'z qudratini oshirishga intiladi.⁵ Bu esa, o'z navbatida **qurollanish poygasini** yuzaga keltiradi.

Herz bu holatni xalqaro tizimdagi **suveren davlatlar** o'rtasida muqarrar bo'lgan vaziyat sifatida ko'radi. Bu dilemmada davlatlar kuch yig'ish orqali o'z xavfsizligini mustahkamlashga urinadilar, ammo ayni harakat boshqa davlatlar tomonidan tahdid sifatida qabul qilinadi.

Robert Jervis ushbu nazariyani yanada mukammalroq o'rgangan.⁶ Unga ko'ra, "Bir davlat o'z xavfsizligini ta'minlash maqsadida mudofaa tizimi kuchaytirishga urinishi, boshqa davlatlar uchun xavf deb qaraladi. Hatto tinch niyatdagi davlatlar ham boshqalarning maqsadini aniqlay olmasligi sababli, har ehtimolga qarshi harakat qiladilar." Shu boisdan, har bir davlat o'z armiyasini himoya uchun kuchaytiradi. Ammo hech bir davlat boshqalar kuch yig'ayotganining faqat himoya uchun ekanligiga ishonchi komil emas. Natijada, ular uni hujum tahdidi deb qabul qiladi. Bu esa har tomonlama **qurollanish musobaqasini** kuchaytiradi. Har tomon kuch yig'ib boraveradi, lekin umumiy xavfsizlik darajasi baribir oldingi holatdan farq qilmaydi, faqat xavf, xarajat va ishonchsizlik ortadi.⁷ Shuningdek, nazariyaga ko'ra, davlatlar o'z xavfsizligini ta'minlash maqsadida boshqa davlatlarning ichki siyosatiga aralashishi ham zarur deb biladilar.

Bu holat, ayniqsa, davlatlar o'rtasidagi tashqi va ichki siyosat chiziqlari noaniq bo'lgan hollarda yuz beradi.⁸

AFG'ONISTON–POKISTON O'RTASIDAGI XAVFSIZLIK DILEMMASI

Afg'oniston va Pokiston o'rtasida xavfsizlik dilemmasi mavjud bo'lib, bu ikki davlatning bir-birining ichki ishlariga aralashuvi bilan murakkab tus olgan. Har ikki davlat bir-birining siyosiy muammolariga bevosita yoki bilvosita aralashib kelgan. Bu esa o'z navbatida ishonchsizlik, tahdid hissi va xavfsizlikni ta'minlash uchun qurollanishga olib keladi. 1970-yillarda Afg'oniston **Balujiston millatchilarining isyoni** boshlanganida, taxminan 30 000 nafar **Marri Baluj qabilasi a'zolari** Pokistondan qochib Afg'onistonda boshpana topgan. Shu bilan birga, Pokiston Afg'oniston ichidagi **islomiy kuchlarni** qo'llab-quvvatlay boshladi. Bu harakatlar Afg'oniston prezidenti **Muhammad Dovudxonning** dunyoviy va etno-milliy siyosatiga qarshi bo'lgan.⁹

Pokiston tomonidan qo'llab-quvvatlangan **Ahmadshoh Mas'ud** va **Gulbiddin Hikmatyor** 1975-yilda isyon ko'tarishga urinishgan. Bu isyon muvaffaqiyatsizlikka uchragan bo'lsa-da, Islomobod ularga harbiy boshpana bergan.¹⁰ **Glaser** nazariyasiga ko'ra, xavfsizlik dilemmasi vaqt va makonga qarab turlicha ko'rinish oladi.¹¹

⁵ John H. Herz, 'Idealist Internationalism and the Security Dilemma,' p. 157.

⁶ Robert Jervis, 'Co-operation under the Security Dilemma,' *World Politics*, Vol. 30, No. 2, January 1978, pp. 167-214, accessed 19 February 2023, https://www.cambridge.org/core/product/identifier/S0043887100016191/type/journal_article

⁷ Glenn H. Snyder, 'The Security Dilemma in Alliance Politics,' *World Politics*, Vol. 36, No. 4, July 1984, pp. 461-495

⁹ Barnett R. Rubin and Abubakar Siddique, *Resolving the Pakistan-Afghanistan Stalemate*, Special Report 176 (United States Institute of Peace, October 2006), p. 8.

¹¹ Charles L. Glaser, 'The Security Dilemma Revisited,' *World Politics*, Vol. 50, No. 1, October 1997, pp. 171-201, <https://muse.jhu.edu/article/36388>, accessed 19 February 2023.

Bu holat Afgʻoniston va Pokiston munosabatlarida ham kuzatiladi. Har ikki davlat harbiy salohiyatining oʻzgarishiga qarab, ishonchsizlik darajasi ham ortib borgan.

Tarixiy tahlil shuni koʻrsatadiki, xavfsizlik dilemmasi quyidagi asosiy bosqichlarda shakllangan:

1. **Durand chizigʻining rad etilishi va hududiy daʼvolar**
2. **Afgʻonistonning "Pashtuniston" loyihasini ilgari surishi**
3. **Sovuq urush dinamikasi va blok siyosati**
4. **Pokistonning afgʻon fuqarolar urushidagi ishtiroki**
5. **Hindistonning Afgʻonistondagi doimiy taʼsiri**
6. **Afgʻon va Pokiston Tolibonining paydo boʻlishi va harakatlari**

Bu bosqichlarning har biri xavfsizlik dilemmasini chuqurlashtirib, Afgʻoniston va Pokiston oʻrtasidagi ishonchsizlikni mustahkamlab bordi.

DYURAND CHIZIGʻINING RAD ETILISHI VA HUDUDIIY DAʼVOLAR

Xavfsizlik dilemmasi nazariyasiga koʻra, ishonchsizlik uning markazidir. Bu holat Afgʻoniston va Pokiston oʻrtasidagi aloqalarda yaqqol koʻzga tashlanadi. Afgʻonistonning Dyurand chizigʻini tan olmasligi ushbu ishonchsizlikning asosiy sabablaridan biridir. 1947-yilda Pokiston mustaqillikka erishgach, Afgʻoniston BMTda Pokistonni aʼzolikka qabul qilishni rad etgan yagona davlat boʻldi. Bu harakat ikki davlat oʻrtasidagi chuqur qarama-qarshilikka zamin yaratdi.

Pokiston Dovudxon davrida (1973–1978) Afgʻonistonning harbiy qudratini oshirayotganini xavf sifatida qabul qildi, chunki bu kengayish Pokiston hududiga tahdid sifatida koʻrilgan. Islomobod Afgʻonistonni harbiy hujumga tayyorgarlik koʻrayotgandek qabul qildi.

Xalqaro munosabatlarda shunday holatlar boʻladiki, bir davlat (masalan, A) boshqa davlatga (masalan, B) harbiy daʼvo qilishni rejalashtirsa, u holatda harbiy kuch ishlatish ehtimoli paydo boʻladi. Ayniqsa, agar davlat A B davlatining hududlariga daʼvo qilayotgan boʻlsa, B bu harakatni bevosita tahdid deb qabul qiladi va oʻzini himoya qilish uchun zarur choralarni koʻradi.

Bu holat aynan Afgʻoniston va Pokiston misolida kuzatilgan. Agar bir davlat boshqa davlat hududiga nisbatan daʼvo bildirsa, bu holat oʻzaro ishonch va diplomatik muloqotni yoʻqqa chiqaradi. Shunday sharoitda strategik hamkorlik deyarli mumkin emas va doʻstona munosabatlar yoʻqoladi. Aksincha, bu ochiq dushmanlikka aylanishi mumkin. Pokiston uchun bu ayniqsa ogʻir, chunki u allaqachon Hindiston bilan **Kashmir** muammosi tufayli uzoq yillik tashqi siyosiy bosim ostida turibdi. Afgʻoniston esa Dyurand chizigʻini tan olmay, unga nisbatan hududiy daʼvolarni davom ettirgan.

Omroni (2009) taʼkidlashicha, ¹² “Afgʻoniston oʻzining Pastunistonni tashkil etish urinishlari muvaffaqiyatsizlikka uchragach, Pokistonga qarshi qoʻzgʻolon uyushtirdi. Bu harakat Hindiston va Rossiya tomonidan qoʻllab-quvvatlangan. Mirzalixon ismli pashtun qabilasi yetakchisini mustaqil Pastuniston tarafdori sifatida Pokistonni zaiflashtirishga uringan. Pokiston mustaqilligini tan olishdan bosh tortgan Afgʻoniston bilan 1947-yildan beri munosabatlar nihoyatda murakkab tus oldi.” Pokiston mustaqillikka erishgach, Afgʻoniston bilan yaxshi munosabatlar oʻrnatmoqchi boʻldi.

¹² omrani, B. (2009). The Durand Line: History and problems of the Afghan–Pakistan border. *Asian Affairs*, 40(2), 177- 195.

Hatto 1948-yil 1-may kuni Afgʻonistonga elchi etib I. I. Chundrigar tayinlandi va “Jashn-e-Azodiy” bayramiga Pokistondan rasmiy delegatsiya joʻnatildi. Pokiston shuningdek, ishonchni tiklash maqsadida qabilaviy hududlardan oʻz qoʻshinlarini olib chiqdi, lekin Afgʻoniston bunga salbiy munosabat bildirdi. Afgʻoniston hukumati Pokistonga qarshi propagandani davom ettirdi.

Parlamentda qirolning nutqlari, pashtunlar uchun parlament tuzish, hatto Pokistonga qarshi qurolli kuchlar tayyorlandi. 1949-yilda Mirzalixon faoliyati sababli ikki davlat oʻrtasida keskinlik kuchaydi. Pokiston havo kuchlari Afgʻoniston tomonidan qoʻllab-quvvatlangan qoʻzgʻolonchilar lagerlariga zarba berdi. Elchilar chaqirib olindi, va 1951-yilda afgʻon fuqarosi Said Akbarxon tomonidan Pokiston Bosh vaziri Liaqat Alixon oʻldirilganidan soʻng, vaziyat battar keskinlashdi.

1952-yilda Afgʻon hukumati Balujiston Afgʻonistonga tegishli deb eʼlon qildi. Bu harakat diplomatik aloqalarni uzdi. 1953-yilda Sardar Dad qirol Zohirshohni agʻdarib hokimiyatni egalladi va Pashtuniston harakatini qoʻlladi. AQShning Pokistonga harbiy yordam koʻrsatish qaroriga Afgʻoniston va Hindiston qarshi chiqdi. 1954–1955 yillarda Pokiston SEATO va CENTOga qoʻshildi, bu esa Afgʻonistonni xavotirga soldi.¹³

1954-yil 22-noyabrda Pokiston Bosh vaziri Muhammad Ali Bogʻra “One Unit Initiative” loyihasini eʼlon qildi. Bu rejaga koʻra, Pokistonning gʻarbiy hududlari yagona viloyatga aylantiriladi. Afgʻoniston bu qarorni keskin tanqid qildi va hatto Pokiston elchixonasiga hujumlar sodir etildi. Pokiston ham javoban Afgʻon elchixonasiga hujum qildi va Afgʻon importlariga cheklov kiritdi. Shunday boʻlsa-da, 1955-yilga kelib ikki tomonlama munosabatlar yana biroz yaxshilandi.¹⁴ 1956-yilda Pokiston prezidenti Iskandar Mirzo Afgʻonistonga tarixiy tashrif buyurdi. 1957-yilda esa Bosh vazir Husayn Shohid Suhrovardiy ham tashrif buyurdi. Bu tashriflar Afgʻoniston-Pokiston munosabatlariga ijobiy taʼsir koʻrsatdi. 1958-yilda qirol Zohirshoh Pokistonga tashrif buyurdi. 1949–1961-yillarda ikki davlat oʻrtasidagi munosabatlar nisbatan yaxshilangan edi.¹⁵

Ammo 1961-yilda Afgʻoniston yana Dyurand chizigʻi boʻyicha hujumlarini davom ettirdi. Elchixonalar yopildi va Afgʻoniston tranzit savdoni toʻxtatib, Sovet Ittifoqi bilan toʻgʻridan-toʻgʻri savdo olib bora boshladi. 1960-yildagi U-2 hodisasi sabab Sovetlar Afgʻoniston tomonida boʻldi.¹⁶

Pokiston har safar Dyurand chizigʻida xavf sezsa, Afgʻonistonning harbiy qudratini pasaytirishga yoki oʻz xavfsizligini mustahkamlashga uringan. Bu esa ikki davlat oʻrtasidagi ishonchsizlik va xavfsizlik dilemmasini yanada chuqurlashtirdi.

AFGʻONISTONNING “PASHTUNISTON” HARAKATI

¹³ Qassem, A. S. (2007). Afghanistan-Pakistan relations: Border controversies as counter-terrorist impediments. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 65-80.

¹⁴ Khurshid Mahmud Kasuri, *Neither a Hawk nor a Dove: An Insider's Account of Pakistan's Foreign Policy* (Penguin Books, 2015), p. 280.

¹⁵ Rais, R. B. (2019). Geopolitics on the Pakistan-Afghanistan borderland: An overview of different historical phases. *Geopolitics*, 24(2), 284-307

¹⁶ Ross, G. & Vassefi, T. (2015). *Violent Nonstate Actors in the Afghanistan-Pakistan Relationship: Historical Context and Future Prospects*, chapter 11 book Pakistan's Enduring Challenges. University of Pennsylvania Press.

Afg'oniston hukumati 1947-yilda Pokiston tashkil topganidan so'ng "Pashtuniston" masalasini ilgari surishni boshlab yubordi. Bu tashabbus avvaliga diplomatik savol shaklida bildirildi. Afg'oniston Pokistonda yashovchi etnik pashtunlar taqdiriga oid referendum o'tkazish kerakligini taklif qildi.

Afg'onistonga ko'ra, Hindistondan ajralish bo'yicha 1947-yilda o'tkazilgan referendumda Pokiston tarkibiga qo'shilish yoki Hindiston bilan qolish variantlari bo'lgan, ammo pashtunlar uchun **mustaqil davlat (Pashtuniston)** tuzish varianti taklif etilmagan.

Afg'oniston nazarida bu – nohaqlik edi.

Bu g'oya Afg'oniston siyosatida o'ziga xos **milliy mafkuraga** aylana boshladi. "Pashtuniston" tushunchasi hukumat bayonotlarida va rasmiy chiqishlarda takroran tilga olinar edi.

Pokiston hukumati "Pashtuniston" loyihasini o'zining hududiy yaxlitligiga qarshi urinish sifatida baholadi. U bu g'oyani Afg'oniston tomonidan "yumshoq hujum" va ichki ishlariga aralashuv deb qabul qildi. Bundan tashqari, Pokiston, ayniqsa Balujiston hududida etnik bo'linishlarni oldini olish uchun o'zining milliy yaxlitlik siyosatini kuchaytirdi. Shuni ta'kidlash kerakki, Afg'oniston bilan Pokiston o'rtasida etnik pashtunlar juda katta sonni tashkil qiladi va ular ikki davlat o'rtasida taqsimlangan. Tolibonning asosiy hukumati ham aynan pashtunlar orasidan chiqqan. Tolibon harakati paydo bo'lganida, u **"Pashtuniston" g'oyasidan yiroq turgan**, ammo Pokiston Tolibonni qo'llab-quvvatlash orqali Afg'oniston siyosatiga ta'sir ko'rsatishga harakat qilgan. "Pashtuniston" faqat tashqi siyosat elementi bo'lib qolmadi.

U Afg'oniston siyosiy elitasining mafkuraviy asosi sifatida ham shakllandi. Pokiston hukumati esa buni o'ziga qarshi xavf sifatida baholadi va Afg'oniston ichki siyosatiga aralashuv orqali javob qaytardi.

TEHRIK-I-TALIBON POKISTON (TTP) TAHDIDI

Tehrik-i-Talibon Pokiston (TTP) — bu Pokiston ichkarisida faoliyat yurituvchi qurolli ekstremistik harakat bo'lib, u 2007-yilda tashkil etilgan. Harakat asosan Afg'oniston bilan chegaradosh "Federal Qabila Hududlari"da (FATA) faol bo'lgan. TTPning asosiy maqsadi — Pokiston davlatiga qarshi "islomiy davlat" tuzish va mamlakatni shariat qonunlari asosida boshqarishga majbur qilishdir. TTP va Afg'oniston Toliboni bir-biridan farq qiladigan tashkilotlar bo'lsa-da, ularni umumiy ideologik qarashlari, mafkura va tarmoqlari birlashtirib turadi. Har ikki guruh quyidagi g'oyalarni umumlashtiradi.

1. Pashtun millatiga mansub jangarilarni o'z safiga tortadi;
2. AQSh va G'arb davlatlariga dushmanlik ruhida birlashadi;
3. Zamonaviy milliy davlatlar konsepsiyasini rad etadi.

TTP o'z faoliyati davomida harbiy va tinch aholiga qarshi hujumlar uyushtirdi, maktab, kasalxona, harbiy baza va politsiya punktlariga qarshi teraktlar sodir etdi, 2014-yilning dekabr oyida Pokistondagi **Peshovar harbiy maktabiga hujum** qilib, 132 nafar maktab o'quvchisini o'ldirdi (bu TTPning eng shafqatsiz hujumi sifatida esda qolgan).

Pokiston hukumati TTP yetakchilarining ko'pchiligi **Afg'oniston hududida, xususan Nangarhor va Kunar viloyatlarida yashirinayotganini** da'vo qiladi. Bu esa Pokiston - Afg'oniston aloqalarida yana bir ziddiyatli nuqtani keltirib chiqardi. Pokiston Afg'oniston hukumati, ayniqsa Tolibon rejimi TTPga boshpana berayotganini tanqid qilib keladi.

Afg'oniston esa bu ayblovlarni rad etadi yoki sukut saqlaydi. Bu holat xavfsizlik dilemmasi nazariyasini to'liq tasdiqlaydi. Har ikki tomon bir-birining hududida mavjud bo'lgan tahdidni yo'qotish o'rniga, unga javoban himoya vositalarini oshiradi. Bu esa ishonchsizlikni chuqurlashtiradi va muloqot imkoniyatlarini kamaytiradi. Harbiy choralar avj olib, tinchlik diplomatiyasi yo'qoladi.

Pokiston nazarida Afg'onistondagi Tolibon hukumati agar chinakam hamkor bo'lishni istasa, TTPni yo'q qilishda faol qatnashishi lozim. Ammo Tolibon buni qilishni istamayotgani, ehtimol ideologik yaqinlik yoki qarindoshlik asosida, Pokistonda xavfsizlik tahdidining davom etishiga olib kelmoqda.

Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi xavfsizlik dilemmasi asosan **Dyurand chizig'i** atrofidagi kelishmovchiliklar, **hududiy da'volar**, va bir-birining ichki ishlariga aralashuvlar natijasida yuzaga kelgan.

Ushbu dilemma faqat tarixiy ziddiyatlar bilan cheklanib qolmaydi, balki **Pashtuniston** g'oyasi, **Hindiston-Afg'oniston yaqinligi**, **TTP tahdidi va Tolibonning siyosiy roli** orqali zamonaviy ko'rinishlar olgan.

Bu holatlar ikki tomonlama ishonchsizlikni yanada kuchaytirgan va diplomatik muloqot imkoniyatlarini susaytirgan. Har ikki davlat o'zini xavfsiz his qilmagani sababli harbiy harakatlarni kuchaytirib, bu orqali xavfsizlik darajasini oshirmoqchi bo'lgan. Ammo bu harakatlar o'zaro tahdid sifatida qabul qilingan va natijada **xavfsizlik darajasi emas, balki xavf ortgan**.

Bu jarayon davomida Afg'oniston Hindiston bilan yaqinlashgan, Pokiston esa Tolibon harakati orqali Afg'onistonga ta'sir o'tkazishga urinib kelgan. Ammo oxir-oqibat Tolibon ustidan nazoratni ham boy bergan. Tehrik-i-Talibon Pokiston (TTP) esa Pokiston ichkarisida kuchli xavfsizlik tahdidiga aylangan.

Shunday qilib, xavfsizlik dilemmasi vaqt o'tishi bilan **ko'p qirrali va murakkab** shakl kasb etgan. Bu holat barqaror va ijobiy ikki tomonlama munosabatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Afg'oniston va Pokiston o'rtasidagi munosabatlar tarix davomida xavfsizlik dilemmasi ta'sirida shakllangan. Afg'onistonning Dyurand chizig'ini tan olmasligi va "Pashtuniston" loyihasini ilgari surishi Pokiston tomonidan bevosita tahdid sifatida qabul qilingan. Bu o'z navbatida ikki davlat o'rtasida doimiy ishonchsizlikni keltirib chiqargan va ularning bir-birining ichki ishlariga aralashuviga sabab bo'lgan. Sovuq urush davridagi blok siyosati, Pokistonning Afg'oniston fuqarolar urushidagi ishtiroki, Hindistonning Afg'onistondagi ta'siri va Tolibon harakatining paydo bo'lishi kabi omillar xavfsizlik dilemmasini yanada chuqurlashtirgan.

Natijada, Afg'oniston va Pokiston o'rtasida barqaror hamkorlik o'rnatish qiyinlashgan va mintaqaviy beqarorlik kuchaygan. O'zaro ishonchni tiklash, chegara masalasini hal qilish va terrorizmga qarshi birgalikda kurashish ushbu xavfsizlik dilemmasini bartaraf etish uchun zaruriy shartlardir. Aks holda, ikki davlat o'rtasidagi munosabatlar kelajakda ham keskinligicha qolishi va mintaqaviy xavfsizlikka tahdid solishi mumkin.

Ushbu muammoni hal qilish uchun Afg'oniston va Pokiston hukumatlari o'zaro hurmat va manfaatdorlik asosida konstruktiv muloqotga kirishishlari, mintaqaviy va xalqaro tashkilotlar esa ushbu jarayonga ko'maklashishlari lozim. Faqat shunday yondashuv orqali ikki davlat o'rtasida uzoq muddatli barqarorlik va hamkorlikni ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Herz, J. H. (1950). *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*. World Politics.
2. Glaser, C. L. (1997). *The Security Dilemma Revisited*. World Politics.
3. Riedel, B. (2008). *Pakistan and Terror: The Eye of the Storm*.
4. Rashid, A. (2000). *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*.
5. Weinbaum, M. G. (2006). *Pakistan and Afghanistan: The Strategic Relationship*.
6. Latif, A. (2018, 9 March). Key trade route between Pakistan, Afghanistan reopens. *Anadolu Agency*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/key-trade-route-between-pakistan-afghanistanreopens/1084253>
7. McNabb, E. D. (2005). *Research Methods for Political Science Quantitative and Qualitative Methods*. Prentice Hall of India, New Delhi.
8. Miankhel, A. K. (2015). Channelizing Afghanistan to Pakistan informal trade into formal channels. *International Food Research Institute*. Retrieved from <http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/130321/filename/130532.pdf>
9. Neuman, W. (2012). *Basics of Social Research*. (3rd Ed.) Boston: Pearson/Allyn and Bacon.
10. Omrani, B. (2009). The Durand Line: History and problems of the Afghan–Pakistan border. *Asian Affairs*, 40(2), 177- 195.
11. Qassem, A. S. (2007). Afghanistan-Pakistan relations: Border controversies as counter-terrorist impediments. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 65-80.
12. Rais, R. B. (2019). Geopolitics on the Pakistan-Afghanistan borderland: An overview of different historical phases. *Geopolitics*, 24(2), 284-307.
13. Ross, G. & Vassefi, T. (2015). *Violent Nonstate Actors in the Afghanistan-Pakistan Relationship: Historical Context and Future Prospects*, chapter 11 book Pakistan's Enduring Challenges. University of Pennsylvania Press.
14. Taye, S., & Ahmed, Z. S. (2021). Dynamics of trust and mistrust in the Afghanistan-Pakistan Relationship. *Asian Studies Review*, 45(4), 557-575.
15. Usman, T., & Khan, M. M. (2017). Pak-Afghan relations (2001-2017): A prisoner's dilemma analysis. *Strategic Studies*, 37(1), 1-17.
16. Zeb, R. (2013). Pakistan and Afghanistan, 2014 and beyond: Not friends, not yet enemies? *Journal of South Asian Development*, 8(2), 165-183.
17. Zingel, W. P. (2014). The economics of Pakistan-Afghanistan relations: Implications for the region. *India Quarterly*, 70(1), 1-14